

ა. შ.

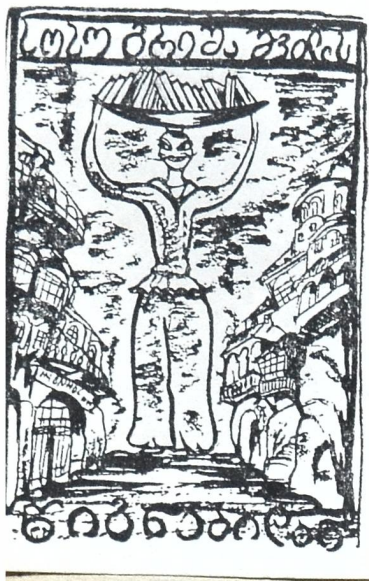
ა. სახანაშვილი

ბიზანტიის კვანძის სტრუქტურა

20737

"შოთა"
19016 N X II

ბეჭდის გავლენა საქართველოზედ

მეცნიერება ჩვენს კანონმდებლობაში

I

ძველი დროის საქართველოს განათლებას ბევალ საჩინოდ ამჩნევია ორი დიდი სახელმწიფოს ზედგავლენა. ერთი ამ გავლენათა ტოტი მომდინარეობდა სპარსეთიდან და მეორეს სათავე იყო ბიზანტია, ბერძენთა სამფლობლო. სპარსეთის გავლენა იმ დროს უღწევს, როდესაც საქართველო საწარმართო რჯულზედ მტკიცედ იყო და იკვებებოდა ცეცხლის თაყვანის ცემლობითი კულტით. არმაზის კერპი, წმ. ნინოს დროს ღმერთად აღვიარებული, დევები და ეშმაკები, რომელთა სახელები აქამდის ჩვენს არაკებში გვხვდება, ბეწვის ხადი, ჯოჯონეთს და სამოთხეს შორის გადებული,—ეს სუყველაფერი შედეგია სპარსეთის რჯულისა, რომლის მიმცემი იყო ზარატუშტრა. ბერძენთა გავლენა გაძლიერდა ჩვენში ქრისტიანობის გავრცელების შემდეგ, თუმცა დასაწყისი ამ გავლენისა ეკუთვნის ქრისტეს დაბადების დროებას. წმ. სახარების ქადაქებამ ვერ მოსპო, რასაკვირველია, სპარსეთის გავლენა, რომელიც ხანდახან ისე მძლავრობდა საქართველოში, რომ სპარსული სახელწოდებანი, სპარსული ენა და მწერლობა გამეფებულნი იყვნენ საპოლიტიკო და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. მიუხედავად ამ ძლიერი ზედმოქმედებისა სპარსთა მხრივ, ბიზანტიამ საქართველოს წესწყობილებასა და განათლებას დაასვა ღრმა ბეჭედი, გაავლო ისეთი ღრმა ხაზი, რომელიც აქამდის ალაგ-ალაგ მოჩანს.

ბიზანტია, როგორც საქრისტიანო სახელმწიფო, მოქმედებდა ჩვენს ეკლესიაზე და ამასთან დაკავშირებულს კულტურაზე. ბიზანტიაში, ბერძნული ენიდან ითარგმნა ქართულად სამღვთო წერილი, შემოიტანეს იქიდან ქართული საეკლესიო გალობა, გავრცელეს საზნეო და სარჯულო თხზულებანი. ქართველი ერი ითვისებდა საუკუნოების განმავლობაში ბერძენთა შეხედულებას, იზრდებოდა ეკლესიის გავლენის ქვეშ, იწვრთნებოდა საბერძენეთის მწერლობის ზედგავლენით, ეს ზედგავლენა იმდენად შეიგნეს, გარდაჰქმენს თავისებურად, ძვალსა და რბილში შეიხორცეს, რომ მისი სათავე ჩვენმა წინაპარებმა აღარც კი იცოდნენ, ანუ მის აღნიშვნას საქაროდ აღარ ჰრაცხდნენ. ასეთი იყო, მაგალითად, ზედმოქმედება ჩვენს რჯულდებაზე. ბექა და აღბუღას სამართალში (XIV-XV საუკ.) აღმოჩნდა ერთი მუხლი, რომელიც დაწერილია იოანე მმარხველის კანონთა ჩაგონებით. იოანე მმარხველის კანონები სთარგმნა ქართულად წმ. ექვთიმე მთაწმინდელმა (+1028) და, როგორც სწავს მრავალ ხელნაწერებიდან, საქმარისად გავრცელებული იყვნენ საქართველოში*). ამ იოანე მმარხველის კანონების გავლენა უნდა იყოს დაწერილი მე-41 მუხლი ბექას სამართალში. იგი გვაუწყებს შემდეგს:**) „თუ კაცმან ხუცისა ცოლსა უაშიყოს და დასტურად თანა ყოფა გამოჩნდეს და ხუცესმან შეუგნეს, თუ წირვა დააგდოს, ცოლი რასა თვისმე არა დააგდოს, სრული სისხლი წირვისა დაგდებისათვის დაუტრვოს და ნახევარი სისხლი ცოლისა განქიქებისათვის დაუტრვოს და თუ კიდე წაეგვაროს, მაშინაც სრული სისხლი დაუტრვოს, ამაღ რომე ძნელსა ყოფასა დაებმის, ანუ ჩოხასა ჩაიცვამს მითა და ანუ ერისგნობითა დაკრძალვით“. დედა აზრი ამ მუხლისა ის არის, რომ თუ მეძავი დედაკაცის მეუღლე სამღვდელი პი-

*) რუსულად ნახე ბაქრაძე—ფრენკელის მიერ ვახტანგ მეფის კანონების გამოცემაში.

**) ნახე ჩემი: Въ вопросу объ иномземномъ вліяніи на грузинскую культуру

რია, ამ უკანასკნელმა ან თავი უნდა დაანებოს მეძავს ცოლს და მღვდლობას მაშინ ვერ ვინ ახდის, ან და მღვდლობაზედ ხელი უნდა აიღოს, თუ მეძავე ცოლთან ცხოვრება ირჩია. აგრეთვე თუ სამღვდელო პირს ცოლი მოსტაცეს, იგი პირი ან ერის კაცად უნდა დარჩეს, ან ბერად შედგეს. რადგანაც მღვდლობაზედ ხელის აღება ზარალს აყენებს მეძავი ცოლის მეუღლეს, ამიტომ რჯულმდებელი ბეჭა სისხლის ფასს ადებს მოარშიყე პირს.

სად არის ამ განაჩენის სათავე? რით ხელმძღვანელობს ბეჭა? პასუხად მომყავს იოანე მმარხველის კანონებიდან *) შემდეგი ამონაწერი და თქვენ თითონ განსაჯეთ: „ხოცესმან (=ხუცესმან) ანო დიაკონმა უკეთუ შეაცნას ცოლსა თვისსა სიძვაჲ და მეყსეულად განიშოროს, აქენდინ მღვდლობაჲ თავისი შეუცვლელად. უკე თუ კუალად ენებოს ცოლსა მასთანაჲ ყოფაჲ მღვდლობაჲ აღარა ხუდების, (=ხვდების), არამედ იქმნას პატივსა მისგან მღვდლობისა და იყოსცადა მასთანა, ვითარცა მეძავსა თანა მყოფარს და მეორისა ცოლისა შერთვად არა ხელეწიფების.“

აი სწორედ ეს მუხლი ადგენს, რომ მღვდელმა ან მეძავი ცოლი უნდა დაუტეოს და მღვდლობა შეინარჩუნოს, ან მეძავი ცოლი ირჩიოს და მღვდლობაზედ ხელი აიღოს. იოანე მმარხველი უმატებს ამას კიდევ შემდეგ მუხლს: „წიგნის მკითხველის ცოლმან თო (=თუ) ისიძვოს, წიგნის მკითხველი იგი დიაკონმა და ანო (=ანუ) მღვდლობად ვერღარა მოვალს, იჯკეათუ (=უკეთუ) ცოლსა მასთანა ინებოსლა ყოფაჲ; ოჯკეთუ კულა (=კვლა) მემროშე იგი ცოლი განიშოროს და სხვაჲ არღარა შეერთოს, არამედ სიწმიდით ცხოვრებდეს, ჰელეწიფების მღვდლობისა პატივსა მოსლვაჲ.“ აზრი ამ მუხლისა

*) ეს კანონები ამ ქამად უკვე დაბეჭდა რუსული თარგმანით და ამ მოკლე ხანში გამოვა.

როცა სახელმწიფოს და ეკლესიას შეტაკება მოხდებოდათ *) ყველასთვის თვალსაჩინოა.

ბეჟა მე-49 მუხლში უჩვენებს მოსეს რჯულს, როდესაც აწესებს საუფროს ძმათა გაყრის დროს. „საუხუცესოცა ამად წესი არს, რომე თვით მოსეს პირითა დამბადებელი დაბადებას შიგან დასწერს“. რაც შეეხება დადგინების წყაროს ხუცის ცოლის მრუშებას და სიძვას, ან უკეთუ ვთქვათ, მისი მეუღლის დასჯას, ჩვენი კანონმდებელი არ უჩვენებს, რადგან, ჩვენის აზრით, ბიზანტიური შეხედულება ამ საგანზედ იმდენად შეთვისებული იყო, რომ მისი შემოღება იოანე მმარხველის კანონით საჭიროდ არ მიაჩნდათ.

საქრისტიანო მოძღვრებით აიხსნება ის ფართო მცველობა, რომელსაც უწევენ ბეჟა და აღბულა სასულიერო წოდებას და ეკლესიას. ამათი სამართალით ეპისკოპოზი უდრის თვით მეფეს, „მძღაფრობით ხელთა შეპყრობა“ ეპისკოპოზისა, მონაზონისა და მღვდელისა სასტიკად აკრძალულია, სიტყვითა შეურაცხყოფა ეპისკოპოზისა უფროს დიდებულის მოკვლას, ესე იგი ერთნაირად ისჯება დაჰნაშავე: 40000 თეთრი უნდა დაუურგოოს ორივე შემთხვევაში. საეკლესიო ქონებას უფრო მეტით ყურადღებით იცავს კანონი, ვიდრე საერთოდ კერძო პირის შეძლებას. ასეთი მზრუნველობა სახელმწიფოს მხრივ ეკლესიის და სამღვდელოების შესახებ განმტკიცდა საქართველოში ბიზანტიის გავლენით.

ვახტანგ ბატონიშვილის სამართალი 325 მუხლი გვაუწყებს: „მეფის და კათალიკოზის საქმე უკადრისი თუ რაც რამ ფერი ორსავე სწორი ანის; ამიტომ რომ ერთი ხორცის ხელმწიფე არის და მეორე სულისა.“ აღბულა სწერს (§102): „თუ მეფე ეპისკოპოზს გაუწყრეს, გინდა უსამართლოდ, გინდა სამართალითა, ხელთა შეპყრობა არც მაშინ მოხდების, ამისთვის

*) Кургановъ Отношенія между церковью и гражданскою властью въ Византійской Имперіи стр. 35. Gasquet. De l'autorité impériale en matière religieuse à Bisance p. 31) Paris 1879.

რომე მეორე მეფე ეპისკოპოზი არის და ქრისტიანეთა სჯულისა დამამტკიცებელი და არცა მეფესა სჯულისა საქმე აქვს აკრე შეიწყნარენ.“ ეს შეხედულება ჩვენი კანონმდებლობის შესახებ თანასწორობისა მეფე და ეპისკოპოზის შორის განმტკიცდა ბიზანტიაში IV—VII საუკ. განმავლობაში. ბიზანტიურმა კანონმდებლობამ სახელმწიფოს და ეკლესიის დამოკიდებულება განსაზღვრა და სამს ტეზისად ანუ დებულებად გამოაქვეყნა: 1) თანასწორობა სასულიერო და საერო უფლებისა, 2) ამ ორივე უფლებათა თანხმობა ქვეშევრდომთა მოქმედების საქმეში და 3) აღვიარება საეკლესიო კანონებისა და მეტადრე დოგმატებისა არამც თუ მხოლოდ თანასწორად სახელმწიფო სამართალთან, არამედ მასზედ უმაღლესად იმ შემთხვევაში, აი სწორედ ამ წყაროდან მომდინარეობს ჩვენი კანონმდებლობის დასკვნა, რომ კათოლიკოზი მეორე მეფეა და აღბუღას განმარტება, რომ „მეფესა სჯულისა საქმე არა აქვს“.

ერთი მაგალითი კიდევ საეკლესიო უფლების გავლენისა საერო სამართალზედ. ხუცის, მონაზანის და დიაკონის მკვლელობი ანუ გამცარცველი, გარდა ორ კეცი სისხლის გარდახდისა, წყევლა-კრულებს ეძლეოდა: „კრულ და წყეულ და შეჩვენებულ სული და ხორცი მისი“ (აღბუღა, § 166). აგრეთვე „რომელმან კაცმან ვინგინდას მისი გვირგვინ-ნაკურთხი ცოლი წაუღოს და მოსტაცოს, სრული სისხლი დაუურვოს, რისაც გვარისა იყოს, კრულ და წყეულ და შეჩვენებულ პირითა ლუთისათა და კანონსაც ქვეშ იქნების წმინდათა მოქიცულთასა“ (იქვე § 165). ეს შეჩვენებაც დამნაშავისა გადმოტანილია ბიზანტიიდან. ამ აზრის დასამტკიცებლად საკმარისია მივმართოთ ჩვენამდე მოღწეულს ნაშთს „მცნებასასჯულო“, რომელიც მიცემულია ანტიოქ-იერუსალიმის პატრიარქ მიქაელისაგან ბიჭვინტის (აბხაზეთის) კათოლიკოზისათვის*) „მცნება“ შედგენილია ბიზანტიური თვალთ ისარით. იგი ასურათებს აბხაზეთის

*) უორდანი. ქონიკები... II, 294. სამწუხაროდ, ეს ნაშთი აქამდის არ არის მთლად აღბეჭდილი. ბ-ნი უორდანი არ უჩვენებს, სად არის იგი დატული.

(დასავლეთს საქართველოში) საეკლესიო კანონმდებლობას. როგორც ბექა აღბუღა, ეს „მცნება სასჯულო“ ადკენს:.. „ვინცა ხუცის ცოლს სცოდოს, ანუ დიაკუნის ცოლის-თანა, ანუ მთავარ დიაკუნისა ცოლის-თანა სცოდოს... ამათ ყოველთა უსჯულოებათა მოქმედი კრულ, წყეულ და შეჩვენებულმცა არს სულითა და ხორცითა“.

წყველა და შეჩვენება დამნაშავისა აღბუღას კანონებში მომდინარეობს იმავე ბიზანტიური წყაროდან, რომელმაც დაჰბადა შეხედულება კათოლიკოზ ეპისკოპოსზედ, როგორც მეფეთა თანასწორ პირზედ. დროთა განმავლობაში ბიზანტიის გავლენა ფერს იცვლის საქართველოში, კათოლიკოზი ჰკარგავს ზღვასავით აღეგებულს ცხოვრებაში იმ დიადს მნიშვნელობას, რომელიც მას მიანიჭა კანონმდებლობამ, კათოლიკოზები ხშირად ძალადობით თავს ანებებდნენ სამწყსოს და ემორჩილებოდნენ საერო მთავრობას. თუმცა ვახტანგ მეფე ბძანებს, რომ კათოლიკოზის და მეფის წინაშე თანასწორად მიიღებისო, (§ 25), მაგრამ ეჭვი არ არის, რომ ჩვეულებამ ეს დადგინება ფუჭ სიტყვად გადააქცია. არც ერთი კანონი სამართლისა არ უჩვენებს, რა გადასახადი ედებოდა მეფის შეურაცხყოფელს. ასეთი საქციელი ვერ წარმოუდგენია ვერც ბექა აღბუღას, ვერც გიორგი ბრწყინვალეს და ვერც ვახტანგს. იგინივე გაჩუმებულან იმ გვარ დამნაშავის შესახებ, რომელიც კათოლიკოზის შეურაცხყოფას სახავს. ოფიციალური კანონმდებლობა ასე იქცევა. ჩვეულებამ, სჩანს, სხვა გზით იარა და საქაროება დაიბადა განისაზღვროს კათოლიკოზის შეურაცყოფისათვის შესაფერი დასჯა. ამას მოწმობს ბიჭვინტის „გუჯარი“. აქ ვკითხულობთ შემდეგ დადგინებას: „ვინცა გინაჲ დიდებულმან ანუ თავადმან, ანუ აზნაურმან კათოლიკოზსა აგინოს ანუ საცემრად წაიდოს (წაიწიოს) ორმოცდა ათი გლეხი საყდარსა დაუურვოს და კათოლიკოზსა ორი სისხლი დაუურვოს დიდითა შეხვეწითა.“*) აი, მაშასადამე, როგორ იცვალა ფერი ბიზანტიურმა შეხედულებამ კათოლიკოზს შესახებ: ამ მეორე მე-

*) ნახე გუჯრები, გამოცემული ჩემ მიერ, გვ. 131.

ფეხედ ამ პირის შეურაცხყოფა შესაძლებელიც გახდა და დამნაშავეს სასჯელიც განსაზღვრული იქნა.

რა თქმა უნდა, რომ ცხოვრებამ შესცვალა თან და თან თეორიული დადგინება ბიზანტიური შეხედულებისა, მაგრამ მთლად კი ვერ ამოფხვრა ეკლესიის გავლენა და განსაკუთრებით პრივილეგია შერჩა სასულიერო წოდებას. იმავე გუჯარში, — რომელიც ასე აქვეითებს კათოლიკოზს და წარმოუდგენელს ბიზანტიის სამართლით ეპისკოპოზის შეურაცხყოფას აკანონებს — მოიპოება შემდეგი დადგინებაც ბიზანტიურ ზედგავლენას მოკლებული: „ვინცა, რომლისა გინდა ძმათაგანსა სცეს ანუ შინა ჩაუხტეს ანუ ხელითა შეიპყრას ანუ პირდაპირ აგინოს, ექესი გლეხი საყდარსა დაუურვოს და ორასი ათასი თეთრი იმას დაუურვოს.“ მაშასადამე, გახდა შესაძლებელია შეპყრობაც, ცემაც და მოკვლაც მონოზანიისა („ძმათაგი“), რა კი დაკანონდა კათოლიკოზის შეურაცხოფის სასჯელი. ეს ლოგიკური შედეგია ეპისკოპოზის ავტორიტეტის დაცემისა, მისი დაკნინებისა, მაგრამ აი ცოტა ქვეით რას გვაუწყებს იგი: „თუ ვინმე ძმათაგანი ანუ საყდრისა შვილი მოკლას ოცი გლეხი საყდარსა დაუურვოს და ორი სისხლი იმას დაუურვოს.“*) აი ეს ორკეცი სისხლი ბიზანტიურ შეხედულების ნაშთთა და აღბეჭდილია სურვილით — სასულიერო წოდებას მიანიჭოს მეტი პრივილეგია და პატივი საზოგადოებაში. ჯერ ისევ გიორგი ბრწყინვალეს „ძეგლის დებაში“ ლომის საყდრის გლეხის სისხლი ღირდა 1500 თეთრი (§ 42) ესე იგი მეტი, ვიდრე „პაეროვანი“ კაცისა („лучший мужъ“ Русской правды) ბიჭვინტის გუჯრის საყდრის შვილი უდრის ლომისის ეკლესიის ყმას. უფრო მეტი გავლენა ბიზანტიამ დაამჩნია საქართველოში ქორწინებას, ცოლქმრობის კავშირს, ოჯახის საფუძვლის განმტკიცებას. ამის შესახებ შემდეგ მოვილაპარაკებთ.

ა. ხახანაშვილი

*) lb. e. c.

34

b 341